

De rekeningen van het Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk, 1912-1919¹

In iedere gemeente in ons land bestond er tot aan de gemeentefusies van 1976-1977 een Commissie voor Openbare Onderstand of COO. Vanaf 1977 werd de rol van de COO's overgenomen door de OCMW's. Zelf waren de COO's opgericht in 1926, als voortzetting van de voormalige Burelen van Weldadigheid en Commissies voor de Burgerlijke Godshuizen. De Burelen van Weldadigheid, die in iedere gemeente instonden voor het verstrekken van hulp aan behoeftige inwoners van de gemeente, waren opgericht in 1797, toen België deel uitmaakte van de Franse Republiek. Oorspronkelijk werd er in elk kanton een Bureel van Weldadigheid opgericht, dat in het bezit gesteld werd van de bezittingen van de vroegere armentafels. In elke gemeente bleef een hulpbureel bestaan, dat instond voor de verdelingen van hulp in de gemeente, maar dat daarvoor de middelen moest krijgen van het kantonnaal Bureel. De kantonnale Burelen van Weldadigheid werden bestuurd door vijf bestuurders. Volgens een beurtrol nam jaarlijks één van hen ontslag, waarop de overgebleven bestuurders een vervanger kozen. In de praktijk werden de uittreedende leden vlot herkozen. Vanaf 1817 kwam het aan de gemeenteraden toe om jaarlijks een vervanger te kiezen voor de uittreedende bestuurder.

In 1822-1824 werden de wetten gepubliceerd die de inrichting inhielden van volwaardige Burelen van Weldadigheid in elke gemeente. Elk bureel verwierf ook de bezittingen die vroeger, voordat ons land bij de Franse Republiek gevoegd werd, aan de armentafel van die gemeente hadden toebehoord.

De werking van de Burelen van Weldadigheid was goed vergelijkbaar met die van de armentafels. Hun inkomsten kwamen grotendeels voort uit de pacht van hun landerijen, uit de betaling van oude renten, en ook uit de intresten van kapitalen die in staatswaardepapieren of bij aan de staat gelieerde spaarkassen belegd waren. De uitgaven bestonden zoals voorheen uit een aantal administratieve uitgaven en uitgaven voor het onderhoud van de bezittingen, en voorts uit bedelingen aan noodlijdenden in het eigen dorp. Doordat de Burelen van Weldadigheid verplicht waren een secretaris en een ontvanger in dienst te nemen, weliswaar niet voltijds, namen de loonkosten een vrij groot deel van het budget in beslag.

Aan het einde van de negentiende eeuw werd het voor de Belgische overheid duidelijk dat de toenmalige organisatie van de armenzorg niet meer voldeed. Het duurde nog tot 1925, toen met de wet van 10 maart de Burelen van Weldadigheid en de Commissies voor de Burgerlijke Godshuizen – die tot dan toe de weeshuizen, hospitalen en rusthuizen hadden bestuurd – samengevoegd werden in een gemeentelijke Commissie voor Openbare Onderstand. Die nieuwe Commissie ging in 1926 in elke gemeente in België van start. In Sint-Lambrechts-Herk, waar geen hospitaal, weeshuis of rusthuis was, en dus ook geen Commissie voor de Burgerlijke Godshuizen, bleef de verandering beperkt tot een naamsverandering.

In deze bijdrage wordt onderzocht hoe het in de periode van de Eerste Wereldoorlog gesteld was met de financiën van het

¹ In oktober en november 2014 bogen de leden van Erfgoed Sint-Lambrechts-Herk zich gedurende zes avonden over archiefbronnen over de geschiedenis van hun dorp tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dit artikel is het resultaat van enkele van die bijeenkomsten, waarin de jaarrekeningen van het Bureel van Weldadigheid, de voorloper van de COO en van het OCMW, onder de loep genomen werden. Wij wilden vooral uitzoeken of er tijdens de oorlog meer mensen beroep deden op bijstand van het Bureel van Weldadigheid en of het Bureel meer uitgaven moest doen, en welke gevolgen dat eventueel had voor de financiële situatie van het Bureel. Aan dit artikel werkten Valère Dekens, Tony Lenaers, René Neutelaers, Rombout Nijssen, Jos Putzeis, Stefan Putzeis, Maria Reulens, Stefan Schevenels, Jos Sterk, Francis Van Herck, Liesbet Van Herck, Bernard Voordeckers en Romain Zwerts mee.

Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk. Om de cijfers uit de oorlogsjaren te kunnen vergelijken met die van voor en na de oorlog, beginnen wij ons onderzoek in 1912 en trekken we het door tot 1919.

De jaarrekeningen van het Bureel van Weldadigheid

Zoals ieder plaatselijk bestuur in de provincie, moest ook het Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk jaarlijks een overzicht van haar inkomsten en uitgaven ter controle aan het provinciebestuur voorleggen. Dat overzicht werd de *jaarrekening* genoemd, en werd jaarlijks volgens een vast stramien, op voorgedrukte formulieren opgesteld.

Elke jaarrekening bestaat uit twee grote delen: een deel met de ontvangsten en een deel met de uitgaven. De ontvangsten worden opgesplitst in gewone ontvangsten, die jaarlijks voorkomen (pachten, intresten, toelagen), en buitengewone ontvangsten die enerzijds bestaan uit het batig saldo van het vorig jaar en uit uitzonderlijke inkomsten, zoals grote schenkingen of de opbrengst van de verkoop van bomen of houtgewas op het land van het Bureel. Bij de uitgaven wordt hetzelfde onderscheid gemaakt. Gewone uitgaven hebben te maken met de jaarwedden van de secretaris en de ontvanger, uitdelingen aan hulpbehoevenden en tussenkomsten in hun uitgaven, en vergoedingen aan een geneesheer en een vroedvrouw voor de diensten die zij aan de armen van de gemeente verlenen. Buitengewone uitgaven hebben te maken met het onderhoud van het patrimonium of met beleggingen, en ook een eventueel negatief saldo van de voorgaande jaarrekening hoort tot deze categorie.

De jaarrekening wordt in de regel opgesteld in het voorjaar van het jaar dat volgt op het jaar waarop de rekening betrekking heeft. De jaarrekening van 1912 bijvoorbeeld, werd op 10 maart 1913 door de ontvanger afgerond en ondertekend. Vervolgens wordt zij ter goedkeuring voorgelegd aan de leden van het Bureel, en aan de gemeenteraad. De rekening van 1912 werd op die manier op 6 juni 1913 zowel door het Bureel als door de gemeenteraad goedgekeurd. Tot slot wordt zij grondig gecontroleerd, en meestal aangepast en verbeterd door het provinciebestuur en definitief vastgesteld door de Bestendige Deputatie. Voordat het zo ver was, was er meestal geruime tijd verlopen. De rekening van 1912 werd op 17 april 1914 door de Bestendige Deputatie definitief vastgesteld.

Tot in 1917, als de rekening voor 1916 moet worden opgesteld, slaagt de ontvanger er in zijn werkstuk in maart (4 keer), april (één keer) of juni (één keer) van het volgende jaar af te ronden. De rekening van 1917 wordt pas twee jaren later, in maart

1919 opgesteld. Ook de rekeningen van 1918 en 1919 worden pas na twee jaren opgesteld. De achterstand vanaf 1917 is te verklaren door het overlijden van P.J. Groenendaels. Na zijn overlijden doen de tussentijdse ontvangers Craeybeckx (1918) en Pierre Greeven (1919) er twee jaar over voordat zij de nodige cijfers bijeen hebben en de rekeningen kunnen opmaken. De goedkeuring door de Bestendige Deputatie volgt tot in 1919, wanneer de rekening van 1917 goedgekeurd wordt, gemiddeld anderhalf jaar na het opstellen van de rekening. Daarna – het provinciebestuur heeft na de oorlog wellicht andere katten te geselen – duurt het tot 27 april 1923 voordat de rekeningen van 1918 en 1919 op dezelfde dag goedgekeurd worden.

	Ontvanger	Bureel	Gemeente	Provincie	Tijdsduur tot sluiting rekening
1912	10/03/1913	6/06/1913	6/06/1913	17/04/1914	1 jaar 4 maanden
1913	10/03/1914	13/04/1914	19/06/1914	14/05/1915	1 jaar 5 maanden
1914	25/06/1915	10/12/1915	11/12/1915	12/05/1916	1 jaar 5 maanden
1915	21/03/1916	17/06/1916	17/06/1916	2/03/1917	1 jaar 3 maanden
1916	10/04/1917	4/05/1917	7/05/1917	17/11/1917	11 maanden
1917	3/03/1919	19/03/1919	19/03/1919	31/10/1919	1 jaar 10 maanden
1918	14/08/1920	16/08/1920	16/08/1920	27/04/1923	4 jaar 4 maanden
1919	25/06/1921	27/06/1921	27/06/1921	27/04/1923	3 jaar 4 maanden

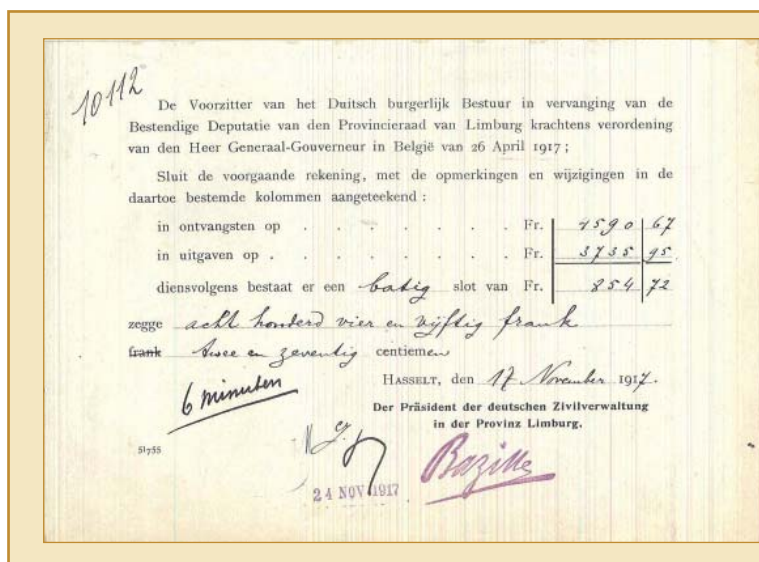
De termijnen waarin de rekeningen werden opgesteld en goedgekeurd.

In de jaren 1913-1919 was het Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk samengesteld uit Karel Billen die in de jaren 1913-1917 voorzitter was, Martinus Jozef Bottelberghs (1913-1917) en Johannes Dekens (1914-1921) waren leden en Johannes Hubertus Thoelen (1913-1921) was secretaris. Ontvanger was Pieter Jozef Groenendaels (1913-1917). In 1919 en 1921 tekende Beeken als voorzitter, Billen was toen lid van het Bureel.

Pieter Jozef Groenendaels

Tijdens de eerste wereldoorlog zette het Duitse bestuur de provinciegouverneur buiten spel. In zijn plaats werd een Duitse bestuurder die luisterde naar de naam Bazille, als *Präsident der deutschen Zivilverwaltung in der Provinz Limburg* aangesteld. De jaarrekeningen voor 1913, 1914, 1915, 1916 en 1917, die tijdens de oorlogsjaren aan het provinciebestuur werden voorgelegd, werden in zijn naam goedgekeurd.

Fragment van de jaarrekening 1916

De inkomsten

De gewone inkomsten van het Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk bestaan ten tijde van de Eerste Wereldoorlog uit de opbrengsten van renten die nog in natura uitgedrukt zijn, intresten op beleggingen, pachten voor landerijen, de opbrengst van de verpachting van het jachtrecht en de terugbetaalde voorschotten die het bureel betaald heeft voor het onderhoud van behoeftige Herkenaren door derden. Jaarlijks krijgt het Bureel op die manier in de periode 1912-1919 500 frank toelagen van het gemeenschappelijk fonds van de Burelen van Weldadigheid (250 frank), van de staat (187,50 frank) en van de provincie (62,50 frank).

Renten kunnen op twee wijzen tot stand komen. Enerzijds kan het zijn dat een weldoener van de armentafel of van het Bureel een rente geschonken heeft. Het komt wel eens voor dat mensen in hun testament vastleggen dat zij hun goederen aan één of meer erfgenamen nalaten, maar dat bepaalde percelen belast worden met een rente die door hun erfgenaam jaarlijks aan het plaatselijk armenbureel betaald moet worden.

Een andere mogelijkheid is dat de armentafel of het Bureel geld uitgeleend heeft. Wanneer men in die tijd, toen er hier nog geen banken actief waren, een belangrijke som geld uitleende, werd daarvoor de techniek van de rentekoop gebruikt. Dat betekent dat de ontlener aan de lener een bepaald bedrag toevertrouwt, en dat de ontlener vervolgens jaarlijks recht heeft op de betaling van een afgesproken rente, die in de regel overeenkomt met de intrest op het ontleende kapitaal. Als garantie voor de stipte betaling van die rente, wordt hij gevestigd op een onroerend goed van de lener. Zoals bij de eerste vorm van rentecreatie kan degene die recht heeft op een rente, wanneer de betaling van de rente achterwege blijft, voor de rechtbank het bezit vorderen van het goed dat met de rente belast is. Anders dan bij een lening is het bij een rentekoop niet de bedoeling dat het kapitaal terugbetaald wordt, hoewel die mogelijkheid wel bestaat. Veel vaker blijft die rente tientallen jaren of zelfs eeuwen bestaan, en blijven

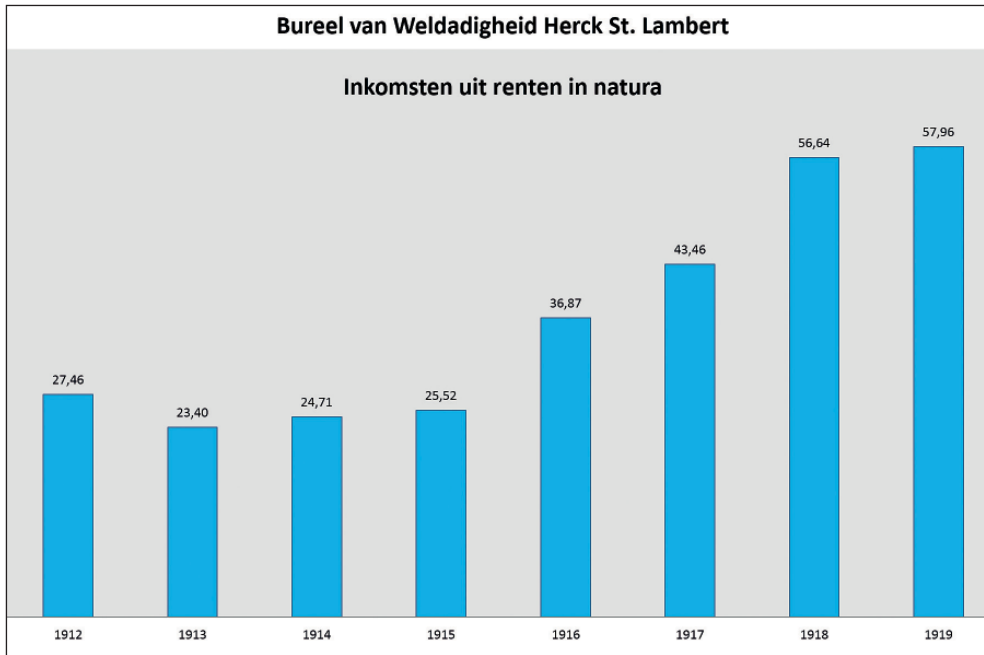
de opeenvolgende bezitters van het belaste goed verplicht de rente te betalen aan de persoon die op dat ogenblik de bezitter is van de rente. Renten kunnen immers doorgegeven worden, aan erfgenamen bijvoorbeeld, maar zij kunnen ook verkocht of weggeschonken worden.

Renten werden destijds soms in geld uitgedrukt, en soms in natura. Betalingen in natura geschieden meestal in rogge. Niet alle inkomsten die in rogge uitgedrukt zijn, worden ook in rogge betaald. Voor een deel worden roggerenten in geld betaald, aan de officiële marktprijs van dat moment. Aan de hand van de jaarrekeningen van het Bureel van Sint-Lambrechts-Herk, is te zien hoe de graanprijs tijdens de oorlog van jaar tot jaar stijgt, en hoe die stijging zich in 1919 nog stilletjes voortzet. Vanaf 1913 krijgt het Bureel jaarlijks meer geld voor een hoeveelheid graan die constant blijft.

De pachten zijn afkomstig van de onroerende eigendommen die het Bureel bezit. Meestal werden die gronden voor lange tijd openbaar verpacht. De landerijen van het Bureel zijn grotendeels nog afkomstig van de vroegere *armentafel* van Sint-Lambrechts-Herk. In veel gevallen heeft de armentafel die vroeger verworven door schenkingen van mensen zonder rechtstreekse erfgenamen. Dikwijls is aan de schenking van een akker of een weide een voorwaarde verbonden, zoals het stichten van een jaargetijde in de parochiekerk voor de zielenrust van de schenker, of de jaarlijkse verdeling van een hoeveelheid graan of brood op een door de schenker vastgestelde dag. Soms vraagt de erflater dat er voor zijn zielenrust jaarlijks een mis zal opgedragen worden in de parochiekerk, en dat er onder de aanwezige armen een hoeveelheid graan of brood verdeeld zal worden. Ook milde schenkers durven immers wel eens hopen dat hun gul gebaar tot dankbaarheid van de armen zal leiden, en dat hun gebeden het welzijn van hun ziel in het vagevuur ten goede zal komen.

De jaarlijkse inkomsten van het Bureel schommelen in de onderzochte periode, inclusief het saldo van het vorige jaar, rond de 4500 à 5000 frank. In 1915 en 1919 wijken de cijfers daar

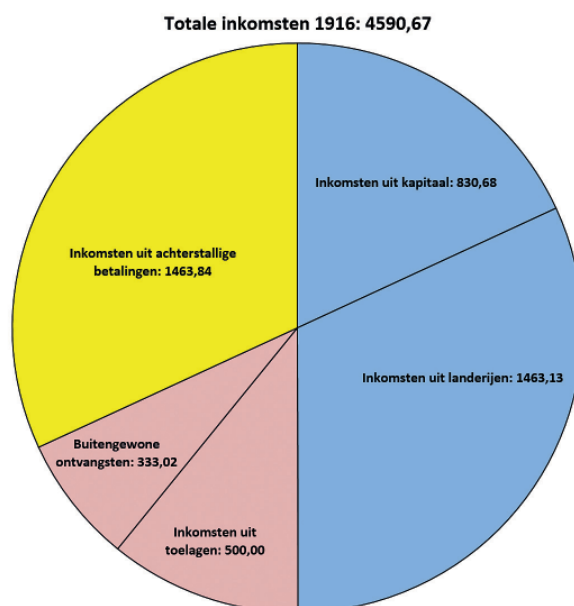
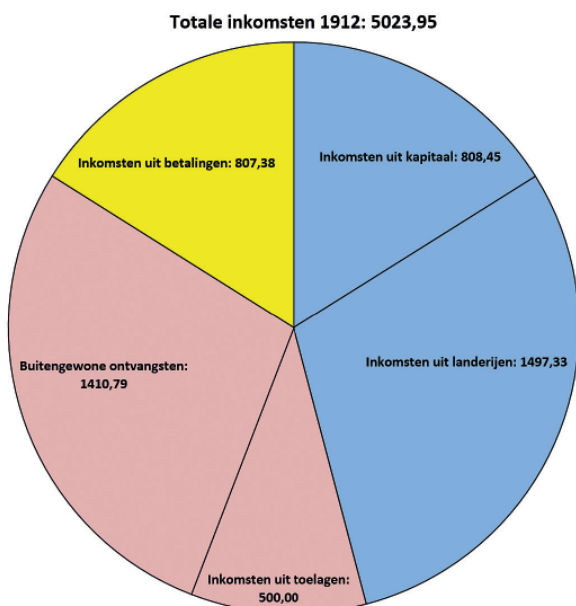
Vooral vanaf 1917 stijgen de officiële graanprijzen. De voornaamste oorzaken daarvan zijn het mislukken van de oogst en de grotere vraag ten gevolge van de opeisingen voor het Duitse leger. De reële prijzen, in de officiële handel, lagen nog hoger.

sterk van af en liggen zij veel hoger. In 1915 liggen de inkomsten het hoogst en kan de ontvanger aan de inkomstzijde 6756,96 frank inschrijven. In 1919 bedragen de inkomsten in totaal 6414,12 frank.

Voorts is het opmerkelijk dat jaarlijks ongeveer de helft van de inkomsten uit het eigen patrimonium van het Bureel komt: renten, intresten op belegde kapitalen en pachten. Gemeentelijke toelagen krijgt het Bureel in deze periode niet. De buitengewone ontvangsten schommelen sterk, van 333,02 frank in 1916 tot 2547,67 frank in 1915 en 3167,96 frank in 1919. De hoge bedragen voor 1915 en 1919 hebben respectievelijk te maken met het vrijkomen van een belegging van 2045 frank bij het Gemeentekrediet (1915) en het batig saldo van het jaar 1918, dat 3130,46 frank bedraagt, en die beiden als buitengewone inkomsten ingeschreven worden. De hoge cijfers voor 1915 en

1919 geven eerder een boekhoudkundige dan een financiële realiteit weer. De "echte" inkomsten liggen die jaren niet hoger dan in de andere jaren.

Op het vlak van de inkomsten kan geconcludeerd worden dat zij, uitgezonderd de jaren waarin er geld uit een belegging vrijkomt of waarin een buitengewoon groot batig saldo kan ingeschreven worden, in de periode 1912-1919 vrijwel constant blijven, en dat de oorlogsomstandigheden er geen invloed op hebben.

De inkomsten in 1912 en in 1916.

De uitgaven

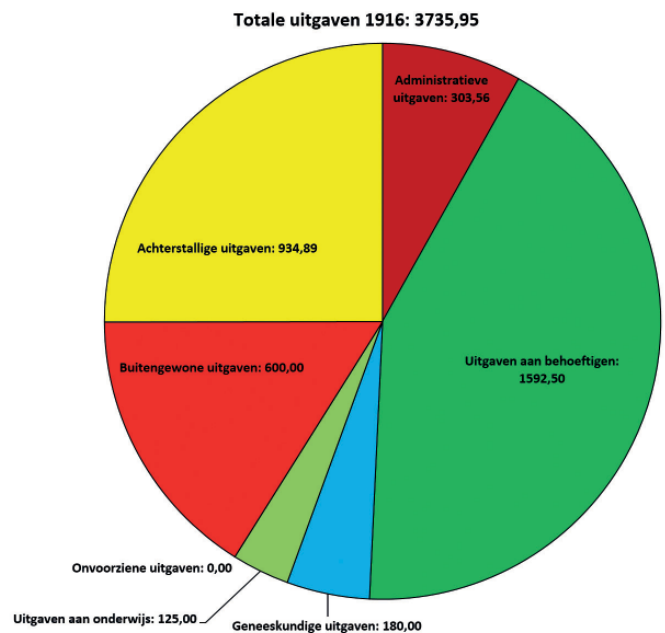
Bij de uitgaven valt op dat de administratieve uitgaven, die te maken hebben met het secretariaat en de ontvangerij en waar ook de grondbelastingen bijgerekend worden, vrij beperkt zijn in verhouding tot het totaal. Zij blijven van 1912 tot 1917 vrijwel constant en bedragen in die periode jaarlijks circa 300 frank. In 1918 – het Bureel ligt op dat moment ten gevolge van het overlijden van de ontvanger Groenendaels vrijwel stil – worden er zelfs geen bestuursuitgaven gedaan, en in 1919 bedragen zij 382,12 frank.

De uitgaven aan behoeftigen – rechtstreeks of door het betalen van de rekening voor hun onderhoud in een hospitaal of rusthuis – de uitgaven aan de geneesheer en de vroedvrouw die voor de armen in de gemeente zorgen, en bijdragen aan het onderwijs voor de kinderen uit arme gezinnen, vertegenwoordigen het leeuwendeel van de uitgaven. Aan onderhoudskosten van behoeftige Herkenaren die in de gemeente verzorgd worden door mensen die hen in huis genomen hebben, wordt jaarlijks circa 1900 frank besteed. In 1915 bedraagt deze uitgavenpost circa 2100 frank. Vanaf 1916 daalt deze post van 1532 frank tot 1170 frank in 1919. Deze daling verklaart de vermindering van het aandeel van de uitgaven aan behoeftigen in 1916 tegenover 1912. Er zijn aanwijzingen dat na het overlijden van Groenendaels het gemeentebestuur, waarvan de secretaris nu ook ontvanger van het Bureel van Weldadigheid werd, tijdelijk een groot deel van deze uitgavenpost overgenomen heeft.

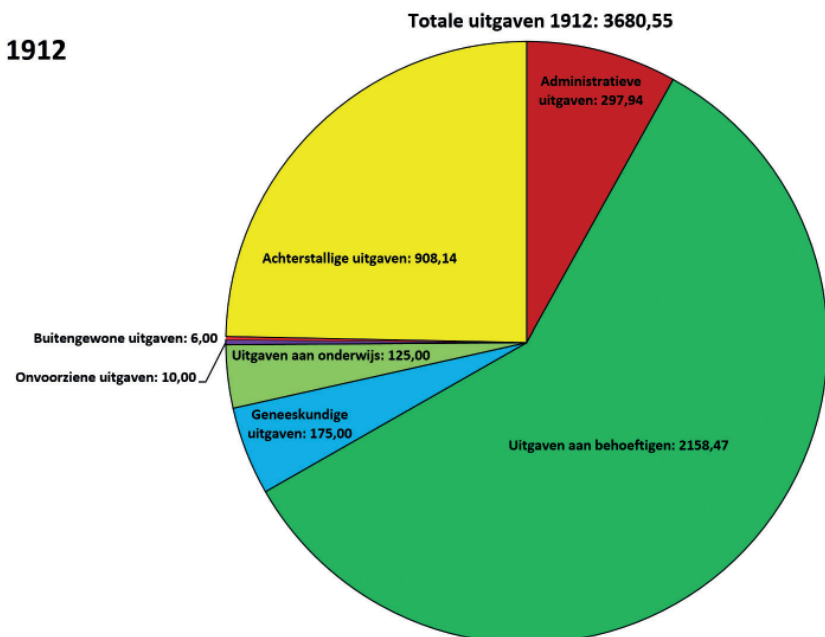
Tot in 1917 blijven de uitgaven in de buurt van 4000 frank schommelen. In 1915 is er een uitschieter en bedragen de uitgaven 6423,94 frank, waaronder een wederbelegging van 1960 frank – een boekhoudkundige operatie dus – en een toelage van 400 frank aan de gemeentelijke *noodcommissie* die tijdens de oorlogsjaren in voedsel en kleding voorziet voor

wie daar nood aan heeft. De toelage van het Bureel aan de noodcommissie bedraagt in 1916 en in 1917 telkens 600 frank. In 1918 dalen de uitgaven bruusk tot 1319,30 frank, hetgeen in verband gebracht moet worden met het overlijden van de ontvanger en het feitelijk stilvallen van de activiteiten van het Bureel dat daarvan het gevolg is. In 1919 nemen zij weer toe tot 2157,12 frank.

Het logische gevolg van het stilvallen van de activiteiten van het Bureel, terwijl de inkomsten gelijk blijven, is dat het batig saldo in 1918 bijna verdriedubbelt ten opzichte van het jaar daarvoor en 3130,46 frank bedraagt. In 1919 zet die evolutie zich voort en bedraagt het saldo zelfs 4257 frank.

De uitgaven in 1912 en in 1916.

1912

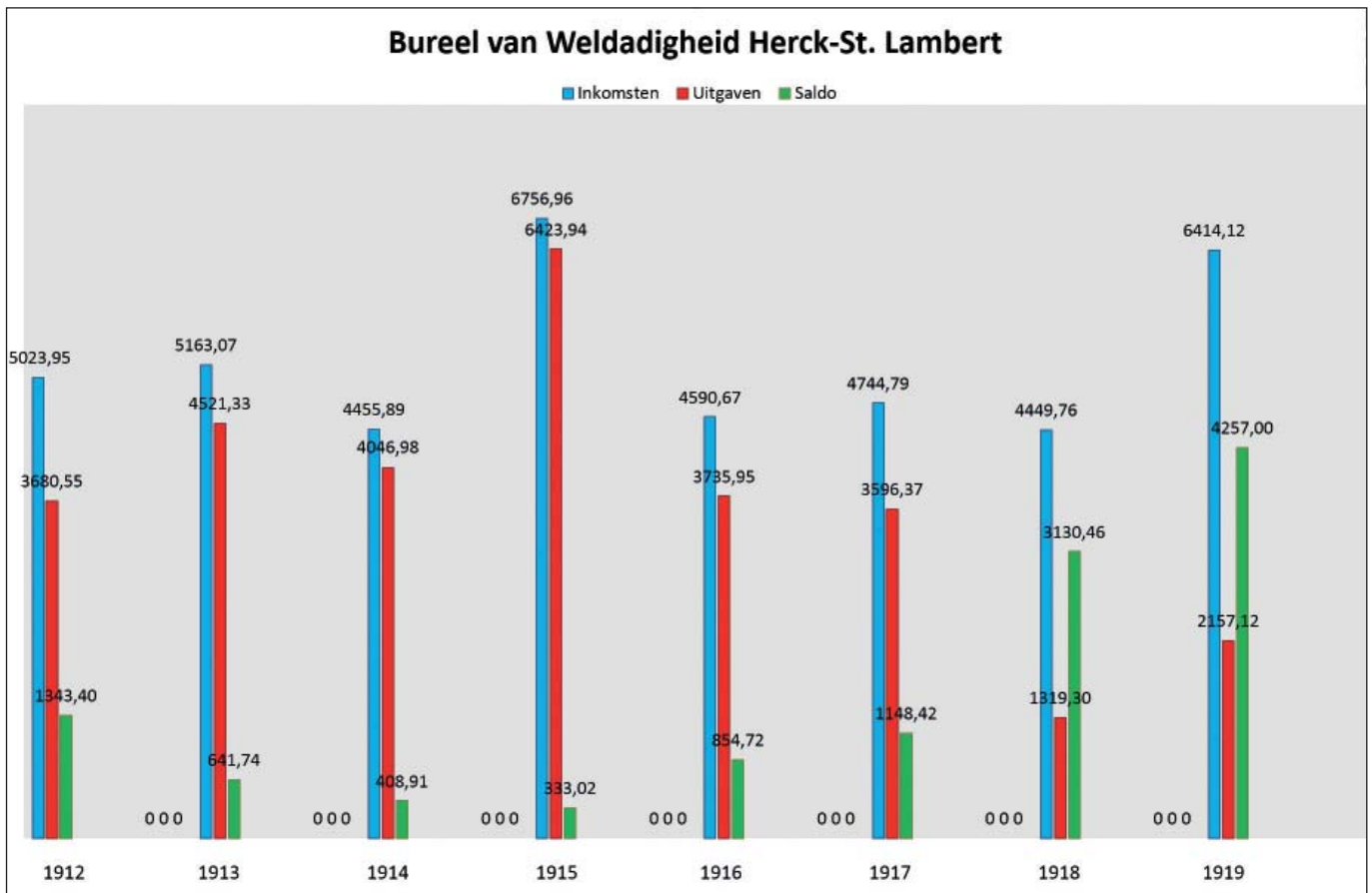

Besluit

Anders dan verwacht had de Eerste Wereldoorlog geen negatieve impact op het vermogen van het Bureel van Weldadigheid van Sint-Lambrechts-Herk. Ondanks de oorlogsomstandigheden bleven de jaarlijkse inkomsten van het Bureel in de periode 1912-1919 in dezelfde orde van grootte. De uitschieter in 1915 had niets te maken met een beleidsbeslissing, maar met het feit dat een bij het Gemeentekrediet belegd kapitaal vrij kwam.

De uitgaven blijven vrijwel constant tot in 1917. De uitschieter in 1915 heeft weer te maken met datzelfde vrijgekomen kapitaal, dat herbelegd werd. In 1918 nemen de uitgaven een duik, die alles te maken heeft met het overlijden van ontvanger Groenendaels, de dominerende figuur in het Bureel, en – afgaande op de cijfers in de jaren na zijn overlijden – die blijkbaar alleen op de hoogte was. Na zijn overlijden zal het jaren duren voordat het Bureel in Sint-Lambrechts-Herk weer aan een gewoon uitgavenpatroon komt.

Het feit dat het Bureel van Weldadigheid uit de oorlog komt met een vermogen dat drieduizend frank groter is dan in 1914, is verrassend maar verklaarbaar. Als er in Sint-Lambrechts-Herk tijdens de oorlogsjaren meer uitgegeven werd aan steun voor hulpbehoevenden dan in de jaren daarvoor, dan zou dat moeten blijken uit de rekeningen van de gemeentelijke *noodcommissie*, de plaatselijke afdeling van het *Nationaal Hulp- en Voedingscomité*, dat tijdens de oorlogsjaren met instemming van de Duitse overheid hoofdzakelijk buitenlandse hulp verdeelde.

Jaarlijkse inkomsten, uitgaven en saldo

